

Zagłada Żydów. Studia i Materiały
Holocaust Studies and Materials

VOL. 9 (2013)

ISSN: 1895-247X
eISSN: 2657-3571
DOI: 10.32927
WWW: www.zagladazydow.pl

Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN
Polish Center for Holocaust Research

Julian Eliasz Chorążycki (1885–1943)

Agnieszka Haska
Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN

agnieszka.haska@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0545-5250

DOI: https://doi.org/10.32927/ZZSiM.588
Strony/Pages: 245-253

CC BY

OPEN ACCESS

Sylwetki

Agnieszka Haska

Julian Eliasz Chorążycki (1885–1943)

W historiografii Zagłady dr Julian Chorążycki wymieniany jest jako oficer Wojska Polskiego, inicjator i pierwszy przywódca organizacji przygotowującej bunt w obozie zagłady w Treblince, tragicznie zmarły w kwietniu 1943 r. Niekiedy dodaje się także, że w Treblince pracował on w utworzonym jesienią 1942 r. szpitaliku; do jego obowiązków należało leczenie obozowej załogi. Na tym jednak informacje o Chorążyckim się kończą, nie wspominając już o tym, że w wielu źródłach często występuje on jako po prostu „dr Chorążycki", bez imienia – a niekiedy, jak na stronie internetowej Muzeum Walki i Męczeństwa w Treblince, jego nazwisko pojawia się wśród innych postaci Komitetu Organizacyjnego powstania, bez objaśnienia jego roli[1]. Warto zatem w 70. rocznicę śmierci Juliana Chorążyckiego zrekonstruować jego biografię.

Urodził się 19 sierpnia 1885 r. w Szawlach, jego rodzicami byli Julian i Anna. Z biogramu zamieszczonego w *Słowniku biograficznym lekarzy i farmaceutów – ofiar II wojny światowej*, opracowanego przez Jana Bohdana Glińskiego[2], dowiedzieć się można, że Chorążycki ukończył Gimnazjum Petersburskie w Warszawie, choć nie bez kłopotów; w 1905 r. został wydalony z poprzedniej szkoły za udział w strajku. Studia medyczne odbył w Monachium; w 1910 r. na podstawie pracy *Zur Lehre von der Pathogenese und dem klinischen Verlauf der multiplen Sklerose des Gehrins und Rückenmarks* (Nauka o patogenezie i klinicznym przebiegu stwardnienia rozsianego mózgu i rdzenia kręgowego) uzyskał dyplom wystawiony na nazwisko Izaak Ilja Choronshinsky. Rosyjski egzamin państwowy zdał rok później; od 3 stycznia 1914 r. zyskał prawo praktyki i został zatrudniony jako asystent Stanisława Leopolda Lublinera[3] na Oddziale Otolaryngologicznym szpitala na Czystem w Warszawie. W tym samym roku opublikował

[1] http://www.treblinka.bho.pl/index.php?option=com_content&task=view&lang=en&id=48&Itemid=48 (dostęp 17 IV 2013 r.).

[2] Jan Bohdan Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów – ofiar II wojny światowej*, t. 2, Warszawa: Naczelna Izba Lekarska, 1999, s. 83.

[3] Dr Stanisław Leopold Lubliner (1863–1937), ordynator szpitala na Czystem, asystent w szpitalu św. Rocha na Krakowskim Przedmieściu, członek honorowy Polskiego Towarzystwa Otolaryngologicznego.

również artykuł *Zwapnienie włókniaka krtani* w piśmie „Medycyna”[4]. 1 sierpnia 1914 r. Chorążycki został wcielony do armii rosyjskiej; do 5 kwietnia 1916 r. był młodszym lekarzem w 9 Pułku Kozaków Dońskich stacjonującym w Kraśniku, następnie przez cztery miesiące młodszym ordynatorem 2 lazaretu 23 Dywizji Piechoty wchodzącej w skład 18 Korpusu Armijnego, a od września 1916 do 2 maja 1918 r. lekarzem naczelnym 22 Niżegorodzkiego Pułku Piechoty. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, 10 marca 1919 r. został powołany do Wojska Polskiego w stopniu kapitana; w okresie wojny polsko-bolszewickiej pełnił m.in. funkcję lekarza naczelnego 2 i 3 pułków piechoty Legionów, ordynatora szpitala polowego nr 103 2 Dywizji Legionów oraz dowódcy kompanii sanitarnej nr 2. 5 lutego 1921 r. Chorążycki został przeniesiony do dyspozycji szefa sanitarnego 2 Armii WP; miesiąc później skierowano go na stanowisko starszego ordynatora Oddziału Otolaryngologii 3 Szpitala Okręgowego w Grodnie. Został zwolniony z wojska w stopniu kapitana w maju 1922 r.; w „Roczniku Oficerskim Rezerw” figuruje jako kadra zapasowa 1 Szpitala Okręgowego w Warszawie[5].

Julian Chorążycki (Główna Biblioteka Lekarska, teczka Juliana Chorążyckiego, L. 1001, k. 7)

Niestety, niewiele wiadomo o karierze dr. Chorążyckiego w latach 1922–1939. Dodatkowym utrudnieniem jest możliwość pomylenia go z innym otolaryngologiem prowadzącym praktykę w Warszawie – Borysem Chorążyckim. Na pewno byli oni spokrewnieni, choć paranteli nie da się ustalić; Borys urodził się również w Szawlach, ale w 1871 r. Problem polega na tym, że przy stosowaniu określenia „dr Chorążycki” nie sposób dokładnie ustalić, o którego z nich chodzi.

[4] „Medycyna” 1914, nr 6.

[5] „Rocznik Oficerski Rezerw” 1922, reprint Warszawa: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 2003, s. 731. 1 Szpital Okręgowy im. Józefa Piłsudskiego został utworzony w 1922 r. na bazie Głównego Wojskowego Szpitala Ujazdowskiego.

Głównym źródłem informacji biograficznych jest teczka Juliana Chrorążyckiego przechowywana w Dziale Zbiorów Specjalnych Głównej Biblioteki Lekarskiej w Warszawie. Odnaleźć w niej można kwestionariusz wypełniony w 1924 r. Julian Chorążycki podał w nim, że jest lekarzem Kasy Chorych, przyjmującym w Warszawie przy ul. Śniadeckich 13 m. 4. Do karty wpisana jest również żona Rozalia z Lewenfiszów Chorążycka oraz córka Janina, lat dwa[6]. W latach trzydziestych Chorążyccy przeprowadzili się z ul. Widok na Nowogrodzką 31 m. 18, dowiadujemy się o tym z kartki opatrzonej datą 12 grudnia 1935 r.[7] Kolejny dokument pochodzi z 27 lipca 1938 r.; Chorążycki informował w nim, że od 1 lipca jest lekarzem w ambulatorium Ubezpieczalni Społecznej[8].

Nie wiadomo, czy w momencie wybuchu drugiej wojny światowej Julian Chorążycki został zmobilizowany, acz zapewne tak. W każdym razie w 1940 r. mieszkał w Warszawie; jego imię i nazwisko pojawia się w „Dzienniku Obwieszczeń Miasta Warszawy" z 24 maja 1940 r., z adnotacją, że zagubił dowód osobisty[9]. 7 czerwca tego roku złożył „Kwestionariusz w sprawie jednorazowej daniny dla wszystkich zawodów lekarskich w obrębie Gesundheitskammer (Izby Lekarskiej)", którą ogłoszono na podstawie zarządzenia generalnego gubernatora z 28 lutego 1940 r. Jako adres widnieje w nim wciąż Nowogrodzka 31, podany jest również telefon (92-92-47). Kwestionariusz zawiera tabelę dochodów za rok 1938 oraz styczeń, luty i marzec 1940; dowiadujemy się z niej, że w 1938 r. Chorążycki prowadził prywatną praktykę (2705 zł dochodu), a z pracy w Ubezpieczalni Społecznej otrzymał 7500 zł. Nie później niż w styczniu 1940 r. zaczął pracować w ambulatorium przy ul. Chłodnej 42 oraz w lecznicy przy ul. Nalewki 13; prowadził też ciągle prywatną praktykę, co w pierwszym kwartale 1940 r. dało mu razem 3066 zł dochodu[10]. Na tej podstawie kwota daniny wyniosła w jego wypadku 231 zł, płatne w trzech ratach na konto treuhändera Izby Lekarskiej w Warszawie dr. Joachima Kamińskiego[11].

Trzy miesiące później, 10 września, Julian Chorążycki wypełnił „Kwestionariusz dla pierwszego zgłoszenia"[12]; takie kwestionariusze dla Izby Zdrowia w GG (Gezundheitskammer im GG) obowiązywały wszystkich uprawiających zawody związane z medycyną. Jako wyznanie podał rzymskokatolickie, choć przy rodzicach wpisał mojżeszowe (nie uzupełniając jednocześnie ich imion). Dalej określił się jako „lekarz wolontariusz w Służbie Zdrowia m. Warszawy". Co interesujące, Chorążycki zadeklarował również brak dzieci, tymczasem we wspominanym wcześniej *Słowniku* Gliński podaje, że córka Janina przeżyła

[6] Główna Biblioteka Lekarska (dalej GBL), teczka Juliana Chorążyckiego, L. 1001, k. 2.

[7] *Ibidem*, k. 13.

[8] *Ibidem*, k. 1.

[9] „Mitteilungsblatt der Stadt Warschau (Dziennik Obwieszczeń Miasta Warszawy)", 24 V 1940, nr 16 (33), s. 10.

[10] GBL, teczka Juliana Chorążyckiego, L. 1001, k. 3.

[11] *Ibidem*, k. 4.

[12] *Ibidem*, k. 7.

wojnę. Informacja ta opatrzona jest jednak dopiskiem, że wyszła ona za Mojżesza Wajntala. Jest to przykład pomylenia postaci doktorów Chorążyckich; to córka Borysa Aleksandra, lekarz oftalmolog, wyszła za mąż w czerwcu 1929 r. za Mojżesza Wolfa Wajntala, larygologa[13]. Małżeństwo Wajntalów po wybuchu wojny znalazło się w Pińsku; wrócili w 1940 r. i zamieszkali w Otwocku. Wiadomo, że Borys Chorążycki kontynuował praktykę lekarską w getcie; w wykazie lekarzy *Verzeichnis der Mitglieder der Heilberufe im GG*, wydanym w Krakowie w 1944 r., a zawierającym stan na rok 1941, znajduje się informacja, że przyjmował on na Chłodnej 35. Aleksandra i Mojżesz Wajntalowie oraz Borys Chorążycki wyjechali w lipcu 1943 r. przez Hotel Polski do Bergen-Belsen i najprawdopodobniej zginęli w Auschwitz-Birkenau w październiku tego roku.

Po utworzeniu getta warszawskiego Julian Chorążycki przeprowadził się na ul. Nowolipki 54 m. 4; w grudniu 1940 r. ogłosił nowy adres w „Gazecie Żydowskiej"[14]. Na pewno mieszkał tam również w 1941 r., na co wskazuje wspominany spis lekarzy w GG. Do obozu w Treblince trafił najprawdopodobniej w czasie akcji wysiedleńczej latem 1942 r., choć relacja Stanisława (Szulema) Kona, spisana 17 stycznia 1945 r., może sugerować, że przybył on do obozu później niż Kon, znajdujący się w Treblince od 2 października 1942 r. Zeznanie Kona obok relacji Samuela Rajzmana, Berka Rojzmana, Samuela Willenberga oraz Richarda Glazara jest jednym z podstawowych źródeł na temat działalności Chorążyckiego w obozie. Kon relacjonuje: „Idea buntu przybrała konkretną formę z przybyciem dr. Chorążyckiego z Warszawy, który wspólnie z kapitanem Zielą [Blochem] (były oficer armii carskiej)[15], Kurlandem z Warszawy[16] i Lubingiem z Zagłębia Dąbrowskiego[17] zorganizowali i przeprowadzili całe przedsięwzięcie.

[13] GBL, teczka Aleksandry Chorążyckiej-Wajntal, L. 4029, k. 10.

[14] „Gazeta Żydowska" nr 40, 42, 44 z 1940 r.

[15] Želomir (Želo) Bloch (?–2 VIII 1943), fotograf z Preszowa, były oficer armii czechosłowackiej.

[16] Cwi Kurland (18?–2 VIII 1943), kapo „Lazaretu", czyli miejsca, do którego po przybyciu transportów kierowano chorych i tam rozstrzeliwano. W przeddzień wybuchu buntu miał odebrać przysięgę od przyszłych powstańców.

[17] Mosze Lublink (Lubling) (1902–2 VIII 1943), Żyd z Sosnowca. W czasie wojny przeprowadził się z rodziną do Częstochowy, w tamtejszym getcie był zaangażowany w działania konspiracyjne. Jego żona i córka zostały wywiezione do Treblinki na początku akcji likwidacyjnej getta częstochowskiego (22 IX 1942 r.); Lublink trafił do obozu kilka dni później.

JUDE

Personalausweis Nr. 6107.
ausgestellt

A

Fragebogen zur erstmaligen Meldung der Heilberufe.

Kwestionariusz dla pierwszego zgłoszenia zawodów leczniczych.

Heilberufe im Sinne dieser Meldung sind: Ärzte, Apotheker, Zahnärzte, Dentisten mit Berechtigung die selbständige Praxis auszuüben, Zahntechniker ohne Berechtigung die selbständige Praxis auszuüben, Feldscherc, Hebammen, Krankenpfleger, Krankenpflegerinnen, Krankenschwestern, Masseure und Massensen, Sprechstundenhilfen, Laborantinnen, Desinfektoren.

Kwestionariusz obejmuje następujące zawody lecznicze: Lekarzy, aptekarzy, dentystów, uprawnionych techników dentystycznych, nieuprawnionych techników dentystycznych, felczerów, położnych, pielęgniarzy, pielęgniarki, masażystów, masażystki, pomocników ambulatoryjnych, laborantki, dezynfektorów.

Die Fragebogen müssen gewissenhaft und sorgfältig ausgefüllt und deutlich geschrieben werden. Vor der Ausfüllung sind zunächst sämtliche Fragen zu lesen.

Kwestionariusz winien być wypełniony czytelnie i zgodnie z prawdą. Przed wypełnieniem należy odczytać wszystkie pytania.

Gesundheitskammer des Distrikts: Warszawa
Izba Zdrowia Dystryktu:

Kreishauptmannschaft:
Starostwo Okręgowe:

Kreis:
Powiat:

Art des Heilberufes: lekarz
Rodzaj zawodu leczniczego:

1. Familienname (bei Frauen auch Geburtsname): Chorążycki
   Nazwisko (u kobiet zamężnych, nazwisko panieńskie):
2. Vorname (Rufnamen unterstreichen): Julian
   Imię (główne imię podkreślić)
3. Ständiger Wohnort und Wohnung: Warszawa, ul. Nowogrodzka 31 m.18
   Stałe miejsce zamieszkania (ul. nr domu i m. mesk.): ditto
4. Praxisstelle bezw. Arbeitsstätte:
   Miejsce wykonywania zawodu:
   a) bei selbständigen Heilberufen Praxisstelle: ditto
      przy zawodach samodzielnych miejsce wykonyw. praktyki:
   b) bei angestellten Heilberufen Arbeitsstätte (Arbeitgeber, Krankenhaus, Klinik usw.): - - - - - -
      przy zawodach niesamodzielnych miejsce pracy (pracodawca, szpital i t. p.):
5. Heimatanschrift: Warszawa
   Miejsce przynależności:
6. Tag, Monat und Jahr der Geburt: 19 sierpnia 1885 r.
   Dzień, miesiąc i rok urodzenia:
   Geburtsort: Szawle/Litwa/ Kreis:
   Miejsce urodzenia: Powiat:
7. Sind Sie ledig, verh., verwitwet, geschieden? żonaty
   Stan (kawaler, żonaty, owdowiały, ewentualnie rozwiedziony):
   Der Ehemann a) Mädchenname: b) Geburtsdatum: 2 lutego 1884r.
   Żona a) Nazwisko panieńskie: b) data urodzenia:
8. Zahl und Geburtsjahr der Kinder (die Verstorbenen in Klammern):
   Ilość i wiek dzieci (zmarłe wymienić w nawiasie):
   1. 2. 3.
9. Religiöses Bekenntnis: rzymsko-katolickie
   Wyznanie religijne:
10. Staatsangehörigkeit am 1. 9. 1939:
    Przynależność państwowa w dniu 1. 9. 1939:

Kwestionariusz pierwszego zgłoszenia Juliana Chorążyckiego (Główna Biblioteka Lekarska, teczka Juliana Chorążyckiego, L. 1001, k. 7)

Razem z nim współpracowali Leon Naberman, rzemieślnik z Warszawy[18], Galzberg, kuśnierz z Kielc[19], Markus, 22-letni inżynier z Warszawy[20] i Gadowicz z Warszawy[21]. Opracowano plan zniszczenia fabryki śmierci, zabicia morderców i ucieczki. Do tego planu w pierwszym rzędzie była potrzebna broń, którą można było albo kupić [na] zewnątrz obozu, albo zdobyć na Niemcach i Ukraińcach, zabijając ich. Broń zdobył dr Chorążycki, który był prowodyrem. Po jego śmierci przywódcą został kapitan Ziela. Zastępca dr. Chorążyckiego inż. Golewski[22] był zbyt ostrożnym i opanowanym, tak że żadna sprawa nie obeszła się bez czynnego współudziału kapitana Zieli"[23]. Wynika z tego, że doświadczenie wojskowe Chorążyckiego oraz Blocha miało kluczowe znaczenie dla przygotowań.

W artykule *Powstanie i śmierć w Treblince*, zamieszczonym w „Dos Naje Lebn" z 10 maja 1945 r., Kon dodał kilka szczegółów na temat Juliana Chorążyckiego: „Myśl zemsty, która płonęła w nas – świadkach najokropniejszych i najbardziej wyrafinowanych hitlerowskich metod zbrodni – z każdym dniem dojrzewała i zaczynała przybierać realne kształty, zwłaszcza kiedy do sprawy wziął się 50-letni dr Chorążycki z Warszawy. Dr Chorążycki pracował w obozie jako «radca lekarski», który był Niemcom niezbędny do komedii, jaką było fikcyjne badanie Żydów, nim ich wyprowadzono do komór gazowych. Był to spokojny i opanowany człowiek w białym kitlu z opaską Czerwonego Krzyża, robił wrażenie, jakby go to wszystko nie obchodziło. Płonęła jednak w jego sercu żydowskim gorąca żądza zemsty. Po całodziennych piekielnych przeżyciach zbierali się nocami na swoich drewnianych pryczach czterej inicjatorzy powstania dla omówienia planów, a zwłaszcza kwestii broni i materiału wybuchowego"[24].

Z kolei Samuel Willenberg opisuje go następująco: „Twarz doktora Chorążyckiego była bardzo interesująca. Miał około pięćdziesięciu lat. Spod krzaczastych brwi patrzyły mądre jasnoniebieskie oczy. Sylwetka jego była zgrabna i wysportowana. Na szczupłych nogach nosił wysokie sportowe brązowe buty, wiązane z przodu sznurowadłami zaczepionymi klamrami na wysokości kolan"[25].

---

[18] Właśc. Haberman.

[19] W artykule *Powstanie i śmierć w Treblince*, „Dos Naje Lebn", 10 V 1945, Kon podaje jego nazwisko jako „Zalcberg" i określa go jako „kuśnierza z Kielc" (zob. AŻIH, 301/1677, tłum. z jidysz Samuel Druck). Z kolei Leon Perelsztajn wspomina o zaangażowanym w bunt „krawcu z Kielc, lat ok. 46" (AŻIH, 301/106).

[20] Brak danych o tej osobie.

[21] W artykule *Powstanie i śmierć w Treblince* Kon pisze o „agronomie Sudowiczu". Najprawdopodobniej chodzi o Israela Sudowicza, będącego w getcie warszawskim kierownikiem Toporolu. Zob. Barbara Engelking, Jacek Leociak, *Getto warszawskie. Przewodnik po nieistniejącym mieście*, wyd. 2, Warszawa: Stowarzyszenie Centrum Badań nad Zagładą Żydów, 2013, s. 472.

[22] Marceli Galewski (?–2 VIII 1943), inżynier z Łodzi, starszy obozu (Lagerältester) w Treblince.

[23] AŻIH, 301/26, Relacja Stanisława (Szulema) Kona.

[24] AŻIH, 301/1677.

[25] Samuel Willenberg, *Bunt w Treblince*, Warszawa: Biblioteka „Więzi", 2004, s. 38.

Chorążycki, wykorzystując pracę w rewirsztubie i funkcję lekarza służby obozowej, miał nabywać broń od przekupionych Ukraińców za złoto kradzione przez komando „Goldenjuden", zajmujące się w Treblince sortowaniem złota i biżuterii. Nie wiadomo, czy do jakiejkolwiek transakcji jednak doszło. W kwietniu 1943 r.[26] Chorążycki został złapany przez zastępcę komendanta obozu SS-Untersturmführera Kurta Franza, noszącego przezwisko „Lalka"[27], i poniósł śmierć. Istnieje kilka wersji tego wydarzenia. W najbardziej rozpowszechnionej Franz miał zabić Chorążyckiego, znalazłszy w jego kieszeniach sporą ilość pieniędzy. Według Glazara i Willenberga był to przypadek, Rojzmantwierdzi zaś w swojej relacji, że Franz podejrzewał doktora[28]. Relacjonuje Richard Glazar: „Dzisiaj przed południem Lalka wpadł do niemieckiej izby chorych i zażądał od Chorążyckiego, który był tam sam, jakiegoś lekarstwa. Kierowany jakimś instynktem Lalka nagle zapytał, co Chorążycki ma w swoich wielkich kieszeniach. Znalazł tam 150 tysięcy złotych i jeszcze jakieś dolary, wszystko luzem, wetknięte pewnie w największym pośpiechu. Chorążycki rzucił się na Franza. Ten jednak, młodszy i o głowę wyższy, szybko zdobył przewagę. Chorążyckiemu udało się jeszcze uwolnić i wybiec, ale nadbiegający esesmani złapali go i zbili do nieprzytomności.

Nadzwyczajny apel przed popołudniową zmianą. Esesmani w większej liczbie i gotowości niż zwykle, a głos ma Lalka, znowu wyelegantowany i przygotowany na to przedstawienie.

– Tam, tam – pejczem pokazuje na krwawy ochłap na ziemi.

Upstrzone żużlem ciało ginie całkowicie w strzępach szmat.

– Widzicie więc, jak to się skończy, gdyby ktoś był na tyle szalony, aby rzucić się na kogoś z nas.

[…] Dwóch wachmanów wylewa na ochłap dwa wiadra wody, a kiedy ciało zaczyna się trochę ruszać, dwóch innych przynosi drewniany kozioł. […] Kładą tę kupkę nieszczęścia na kozioł. Z przodu muszą ją trzymać za ręce, bo po ciosach Lalki opada w dół. Chyba po piętnastym uderzeniu przez ciało przebiega nagle skurcz, potem opada ono i zwisa nieruchomo"[29].

---

[26] Według relacji Berka Rojzmana (AŻIH, 301/6126) było to na przełomie 1942 i 1943 r.; inne relacje jednak nie potwierdzają tej daty i wskazują na kwiecień 1943 r.

[27] Kurt Franz (1914–1998) – początkowo służył w obozie koncentracyjnym Buchenwald, w kwietniu 1942 r. przydzielony został do służby w Bełżcu. Na przełomie sierpnia i września 1942 r. przeniesiono go do Treblinki, gdzie został zastępcą komendanta obozu Franza Stangla. W sierpniu 1943 r. mianowano go komendantem Treblinki, pozostał nim do ostatecznej likwidacji obozu w listopadzie 1943 r. Skazany w procesie załogi Treblinki w Düsseldorfie w 1965 r. na karę dożywocia, zwolniony z więzienia w 1993 r. ze względu na wiek i stan zdrowia.

[28] AŻIH, 301/6126.

[29] Richard Glazar, *Stacja Treblinka*, tłum. Ewa Czerniakowska, Warszawa: Ośrodek Karta, Dom Spotkań z Historią, 2011, s. 105–106.

W innej wersji pieniądze miały być ukryte w kołnierzu, nie w kieszeniach[30]. Z kolei Samuel Willenberg podaje, że pieniądze (750 tys. zł) znajdowały się w wiadrze, które przyniósł do rewirsztuby na prośbę Alfreda Böhma: „Po paru minutach usłyszeliśmy z rewirsztuby dźwięk tłuczonych talerzy i krzyki. Nagle drzwi gwałtownie się otworzyły. Wyleciał z nich pchnięty przez doktora Chorążyckiego «Lalka». Jego potężna postać przetoczyła się po piachu przed barakiem. Zaraz potem doktor Chorążycki zamknął drzwi od wewnątrz. «Lalka» podniósł się z ziemi. Nie próbował nawet oczyścić się z piasku. Swym atletycznym ciałem próbował wyważyć drzwi. Gdy mu się to nie udało, cofnął się i z całym rozpędem powtórzył atak. Tym razem drzwi ustąpiły i «Lalka» wpadł do środka. Rozpoczęła się walka pomiędzy nim a doktorem. W trakcie tych zmagań wypadli na zewnątrz. Pomimo dużej różnicy wieku […] walczyli jak równy z równym. Doktor Chorążycki okładał «Lalkę» pięściami, a ten mu oddawał. Nagle cała postać doktora jakby zwiotczała. Ręce mu opadły, głowa mu się chwiała. Nogi się pod nim ugięły i runął pod nogi «Lalki». «Lalka» zaczął go sadystycznie kopać. Nie miał już jednak z kim walczyć, bo doktor stracił przytomność i jak martwy leżał na ziemi. «Lalka» z wściekłością wyciągnął rewolwer i strzelał w górę. Po krótkiej chwili zjawili się esesmani i Ukraińcy. «Lalka» krzyczał, aby szybko przyniesiono wodę. Ukraińcy przynieśli ją w wiadrach. «Lalka» wlewał wodę do otwartych na siłę przez Ukraińca ust doktora, a Ukrainiec deptał nogą brzuch Chorążyckiego. Zrozumieliśmy, że doktor zażył truciznę i że «Lalka» chce go na gwałt ocucić płukaniem żołądka. Wiedziałem, że doktor miał zawsze przy sobie cyjankali”[31]. Dalej Willenberg potwierdza wersję Glazara o wymierzeniu ciału doktora 50 batów, a następnie spaleniu ciała. Natomiast Rojzman w swojej relacji twierdzi, że widział ucieczkę Chorążyckiego z baraku, a dalszy przebieg wypadków poznał od innych więźniów: „[…] Chorążycki zażył truciznę, ale komendant kazał go odratować, aby się dowiedzieć, w jakim celu posiadał pieniądze. Próba odratowania nie udała się i nad Chorążyckim znęcali się SS-mani i Ukraińcy na polecenie komendanta Franza […]. Skatowanego Chorążyckiego odniesiono do lazaretu, gdzie umarł”[32].

Natomiast Samuel Rajzman w zeznaniu złożonym w 1945 r. podaje inną wersję. Według niej Chorążycki zginął 19 kwietnia 1943 r., a przyczyną jego śmierci było nieprawidłowe zasalutowanie Franzowi. Franz miał go uderzyć batem, w odpowiedzi Chorążycki zaatakował go nożem, a następnie rzucił się do ucieczki. „Franz wyskoczył przez okno, krzycząc, że Chorążycki ma być złapany żywy. Zamiar jednak spalił na panewce; doktor miał czas na zażycie trucizny”[33]. Wy-

[30] Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów…*, t. 2, s. 83.

[31] Willenberg, *Bunt w Treblince*, s. 101–102.

[32] AŻIH, 301/6126.

[33] Samuel Rajzman, „Uprising in Treblinka”, zeznanie złożone przed Komisją Spraw Zagranicznych Kongresu Stanów Zjednoczonych, na podstawie *Hearings*, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1946, s. 124.

daje się jednak, że bliższe prawdzie są wersje Glazara, Rojzmana i Willenberga, a powodem śmierci lekarza było odkrycie pieniędzy przeznaczonych na przygotowanie buntu. O sprawności Komitetu Organizacyjnego powstania świadczy fakt, że śmierć jego przywódcy nie zniweczyła zupełnie planów powstania w Treblince, które wybuchło 2 sierpnia.

Słowa kluczowe
Treblinka, bunt w Treblince, Julian Chorążycki, żydowscy lekarze

Abstract
The article reconstructs the biography of Dr. Julian Chorążycki, initiator and first leader of the organization which prepared the revolt in the Treblinka extermination camp.

Key words
Treblinka, revolt in Treblinka, Julian Chorążycki, Jewish doctors